

Iscrizioni storiche ellenistiche, II, Grecia Centrale e settentrionale Testo critico, traduzione e commento a cura di Luigi MORETTI, Firenze, „La Nuova Italia” 1975, IX, 165 p.

Despre primul volum al lucrării pe care o anunț, cuprinzând 70 de inscripții de epocă elenistică, în versuri și în proză, am avut prilejul să scriu în Studii clasice, 12, 1970, p. 323—324. Am arătat atunci că e vorba de o culegere de texte de cel mai înalt interes, întocmită cu grijă și plănuită să aducă foloase importante învățămîntului istoriei vechi în universități și institute de studii superioare.

Aprecieri similare îndreptățește și volumul al II-lea al seriei (un al III-lea, în pregătire, urmează să ne aducă documente din Grecia insulară), în care ni se oferă 62 de decrete, dedicații și epigrame provenind din Delfi și Grecia centrală, Etolia și Acarnania, Tessalia, Macedonia, Tracia, Epir și Illiria, Cetățile pontice.

Cum am apucat s-o spun, și de data aceasta alegerea poartă asupra unor inscripții în versuri și în proză (epigramele sînt mai numeroase decît ne-am fi putut aștepta, dar numărul mare e și el un semn al vremii cînd au fost scrise). În rest, economia publicației e la fel cu a volumului I: după textul critic, stabilit pe temelul principalelor ediții existente și cu intervenții fericite ale lui Moretti însuși, traducerea fidelă a fiecărui document și un comentariu istoric succint dar bine informat, făcut să lămurească în măsura posibilului problemele grele ridicate de texte.

Seria acestora începe în ultimii ani al secolului al IV-lea și se prelungește pînă dincolo de cucerirea romană. Dintre ele, unele sînt mai cunoscute (cum ar fi, de pildă scrișoarea lui Adelmantos către Demetrios Poliorketul, decretul din Chlos pentru cetățenia etolienilor, tratatul romano-etolian din 212 etc.), altele mai rar reproduse și folosite — cum era de așteptat, cele mai multe din volum.

Ceea ce-mi place să subliniez e că în nici un caz editorul nu s-a mulțumit să preia întocmai texte stabilite de alții și comentarii devenite locuri comune. Intervenția lui personală se simte la fiecare pas, atît în alegerea lecțiilorlor în locuri anevoie de înțeles, cît și în interpretarea datelor istorice oferite de

cele mai modeste documente. Ici și colo, reflecții de metodă sau de bun simț însoțesc expunerile editorului, ca acolo unde atrage atenția asupra greșellor de cronologie la care ne putem expune folosind exclusiv criteriul paleografic, cînd e vorba de datarea fie și a unei inscripții dintr-o serie binecunoscută, cum e cazul materialelor aflate la Delfi (p. 3), sau cînd, între dezlegările propuse de mai mulți predecesori unor greutăți nerezolvate, se îndreaptă cu fermitate spre soluția convingătoare: astfel la p. 17. unde e vorba de identificarea heracleoților dintr-un decret votat în Etolia, sau, la p. 26 și urm., cînd se încearcă localizarea cetății Skiros, menționată pe soclul unei statui înălțate etolanului Simos, la Delfi. Cum era de așteptat, tratatul Roma-Etolia, din 212, face obiectul unui examen amănunțit, cînd e vorba fie de reconstituirea în ansamblu a dispozițiilor documentului fragmentar, fie de stabilirea raportului dintre textul epigrafic și relatarea paralelă a lui Titus Livius, pînă de curînd singurul nostru mijloc de informație în materie. De o lungă discuție se învrednicește și actul de manumisiune din Beroea publicat în 1950 de M. Andronikos, care pune interesante probleme nu numai de ordin dinastic (identitatea regelui Demetrios, pomenit în preambul) și cronologic (data actului fiind în funcție de dezlegarea primei probleme), dar și de tehnica juridică a liberării sclavilor în a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n. E vorba de o manumisiune *laică*, în care în schimbul unei sume fixe sclavii dețînători al unui peculu își răscumpără libertatea și bunurile personale. Foarte interesantă, din acest punct de vedere, e și așa zisa clauză de παραμονή (ca să folosesc termenul propriu), care obligă pe libert și întreaga lui familie să continue a sluji pe fostul stăpîn în calitate de oameni liberi. În traducerea lui Moretti ultimele rînduri ale documentului sînt: „Ove però non restino presso Attnas (fostul stăpîn), e non facciano ciò che Attnas ordina, essi, e le mogli, e i figli, sinchè Attnas viva, per chi non faccia questo la liberazione sua senza effetto...”.

Cum am mai avut prilejul s-o spun, documentele grupate în ultima parte a culegerii provin din cetățile pontice și sînt 11 la număr. Din acestea, 1 provine din Burgas (revine a spune din Apollonia), 1 din Mesambria, 1 Odessos, 1 din Olbia, iar 7 din Histria. E o recunoaștere implicită a interesului neobișnuit prezentat de multe documente aflate în cetatea dobrogeană, poate și o recunoaștere a modului cum au fost interpretate și valorificate de editori. Oricum arfi, decretale pentru solii trimiși la Zalmodegikos, pentru Dionysios, pentru Hegesagoras sau pentru Agathocles se învrednicesc de prezentări largi și de discuții amănunțite. În general, în considerațiile sale Moretti se menține la interpretările noastre, în sprijinul cărora invocă și alte texte și situații. Într-o singură privință se deosebește de cele susținute de mine, cînd discută înțelesul de atribuit termenilor *οικονόμοι* și *μεριστάι*. Pentru învățatul italian, „l'economio è colui che dirige l'οικονομία, cioè il bilancio della πόλις; i *meristi* sono invece coloro che materialmente distribuiscono il denaro, cioè i pagatori” (p. 149). Această argumentare sumară nu mă convinge. Mai întii pentru că în numeroase texte citate în *Contribuții*², p. 77 (= *Epi-*

graphische Beiträge, p. 41) *οικονομολ* apare ca plătitor al sumelor votate de Adunare (δούναι τοὺς οἰκονόμους etc.), în al doilea rînd, pentru că, după un text al lui Aristotel referitor la finanțele ateniene, la începutul fiecărui nou exercițiu bugetar, cei însărcinați să aloce sumele necesare fiecărui colegiu de magistrați erau *οἱ μεριστάι* — „împărțitorii: τῆ μὲν οὖν προτεραία δέχονται τὰς π[ά]σασι καὶ μερίζουσι ταῖς ἀρχαῖς, τῆ δ' ὑστεραία τὸν τε μερισμὸν εἰσ[φέρου]σι γράψαντες ἐν σανίδι. (*Const. At.*, XLVIII, 2; cf. *Syll.*³, 206, 40—42: τὸ δὲ ἀργύριον δίδοναι τοῖς ἀθλοθέταις (εἰς τοὺς στεφάνους) τὸν τοῦ δήμου ταμίαν ἐκ τῶν εἰς τὰ κατὰ τὰ ψηφίσματα τῶν δῆμων μερίζομένων.

Dintre documentele descoperite în cetățile de pe litoralul bulgar se cuvine menționat tratatul dintre regele Sadalas și Mesembria (nr. 123); dintre cele de pe țărmul septentrional al Mării Negre, decretul oibian pentru feciorii lui Apollonios din Chersones (nr. 132), paralelă izbitoare la decretul histrian pentru Hephaltion al lui Matris (nr. 130).

D. M. Pippidi

ALEXANDRU POPA — ION BERCIU, *Le culte de Jupiter Dolichenus dans la Dacie romaine*, Leiden, E. J. Brill, 1978, XIV + 72 p., 15 planșe și o hartă.

Cartea ce o prezentăm în continuare a fost publicată în cunoscuta colecție *Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain* (EPRO), inițiată și condusă de reputatul învățat, prof. Maarten J. Vermaseren din Amsterdam. În aceeași colecție au mai apărut, sub semnătura unor autori români, alte două lucrări: D. Tudor, *Corpus monumentorum religionis equitum Danuianorum*, I—II, 1969—1976, și I. Berclu — C. C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale*, 1976. Mai multe studii, semnate de specialiști din țara noastră, au apărut în cele trei volume din *Hommages à M. J. Vermaseren*, Leiden, 1978, editie specială a EPRO cu ocazia aniversării a 60 de ani al profesorului M. J. Vermaseren, îngrijită de Margreet B. de Boer și T. A. Edridge, în aceeași editură E. J. Brill.

Lucrarea semnată de A. Popa și I. Berclu apare tot ca o editie specială a EPRO (vol. LXIX), prilejuită de același eveniment, și se înscrie pe o linie constantă a preocupărilor celor doi harnici și învățați istorici de studiere a cultelor orientale din Dacia ro-

mană¹. Ea completează, cu datele oferite și de monumentele figurate, studiul publicat aproape concomitent de Silviu Sanie, *Jupiter Dolichenus in Dakien*, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine* (Constantza, 9—15 septembre 1977), București, 1977, p. 131—157.

După sumar (p. VII), introducere (p. IX—XII) și abrevieri (p. XIII—XIV), urmează studiul propriu-zis, cuprinzînd două capitole: I. *Répertoire des monuments* (p. 1—45) și II. *Commentaire* (p. 65); apoi index (p. 66—70), lista ilustrațiilor (p. 71—72)

¹ Al. Popa, *SCIV*, 10, 1959, 2, p. 469—474; idem, în *Omăgiu lui Constantin Daicovicu*, București, 1960, p. 443—446; idem, *SCIV*, 13, 1962, 1, p. 147—152; idem, *Apulum*, 7, 1968, 1, p. 445—450; idem, *Acta Musei Porolissensis*, 1, 1977, p. 139—144; I. Berclu — A. Popa, *Latomus*, 23, 1964, 3, p. 472—482; A. Popa — I. Berclu, în *In memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj, 1974, p. 257—271.